

Ольга Бодак,

в. о. зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Артур Федорчук,

наук. співробітник НБУВ

Електронний інформаційний ресурс «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у дзеркалі газетної періодики»

У статті представлена бібліографічна база даних «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у дзеркалі газетної періодики», яка містить записи з періодичних видань центральної та обласної преси, що відображають різні напрями діяльності НБУВ. Охарактеризовано структуру, пошукові можливості та перспективи використання бази даних.

К л ю ч о в і с л о в а: база даних, Фонд Президентів України, електронні інформаційні ресурси, програмне забезпечення, бібліографічний опис, ІРБІС-64.

There is a bibliographic resource of the V. Vernadskyi National Library of Ukraine in newspaper's periodic which is represented by notes from the periodical issues of the central and regional press and shows the different directions of the VNLU activities. It shows the structure, search possibilities and perspectives of data base.

К e y w o r d s: data base, the Found of the Presidents of Ukraine, electronic information resources, software, bibliographic description, IRBIS-64.

Наукова бібліотека – це частина соціальної інфраструктури держави, тому природно, що слідом за суспільними перетвореннями відбувається її реформування, змінюються її функції. Зміст роботи бібліотеки повинен відповідати потребам користувачів, орієнтуватися на якісне і своєчасне виконання їх запитів. У міру своїх можливостей бібліотеки вирішують ці проблеми. Однак кількість читачів у бібліотеках щороку скорочується. Однією з головних причин цього є недостатність інформування населення щодо можливостей книгозбірень.

Ще зовсім недавно головним завданням наукових бібліотек було зберігання книжкових колекцій та архівних фондів, сьогодні ж пріоритетним стало забезпечення загального доступу до них, у першу чергу, через інформування про склад і зміст документів шляхом створення електронних ресурсів на основі сучасних інформаційних технологій.

Формування та використання електронних науково-інформаційних ресурсів сьогодні – основний напрям діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Нині тут активно використовуються новітні технології для створення та впровадження інноваційних інформаційних продуктів: електронних каталогів, бібліографічних, тематичних, повнотекстових та інших баз даних.

Проте створюваний десятиліттями в уяві населення образ НБУВ тільки як головного державно-

го сховища, неспроможного оперативно задовольнити потреби сучасного користувача, руйнується дуже повільно. Перед Бібліотекою постало важливе завдання – створити «нове обличчя», привабливий імідж, і вирішити його можна тільки через покращення інформування населення про її діяльність, інтенсивною планомірною роботою з розширення зв'язків з громадськістю.

Висвітлення діяльності НБУВ у засобах масової інформації – важлива складова діяльності зі створення іміджу установи, оскільки саме ЗМІ є впливовим інструментом формування громадської думки, а преса – найбільш популярним і доступним різним прошаркам населення засобом отримання інформації.

Фонд Президентів України (ФПУ), як підрозділ НБУВ, за дорученням керівництва Бібліотеки розпочав роботу зі створення електронного інформаційного ресурсу для представлення широкому загалу інформації про висвітлення діяльності НБУВ у пресі.

Співробітники відділу організації та використання документального фонду ФПУ ще у 2002 р. започаткували інноваційну технологію аналізу сучасного стану бібліотечної галузі України на основі контент-аналізу матеріалів газетної періодики [6]. Розроблені методи опрацювання і систематизації текстів публікацій та програмні засоби оброблення сформованих баз даних (БД) на основі ключових цитат дали змогу створити інформаційно-аналітичну систему

(ІАС) «Імідж бібліотечної справи та бібліотек України в газетній періодиці», на основі якої проводилися бібліометричні та аналітичні дослідження.

Виявлені фрагменти публікацій вводились операторами у БД. Для роботи в якості інструмента використовувалася програма Absmarc, призначена для зберігання бібліографічної інформації у форматі MARC. Розроблений формат запису включав 17 полів та забезпечував зберігання повного бібліографічного опису публікацій, заіндексованих текстів їх ключових фрагментів, приміток, відомостей про авторів, посилань на персоналії, що згадувалися в публікації, та посилань на інші публікації. Фасетна формула розміщувалась безпосередньо перед початком чергового фрагмента, при цьому кожний запис БД описував окрему публікацію та мав довільну кількість заіндексованих фрагментів цієї публікації.

Подальші етапи технології аналітико-синтетичного опрацювання інформації та формування банку ключових фрагментів публікацій включали стадії автоматизованої обробки інформаційних масивів. Процес забезпечувався розробленими у відділі власними програмними засобами.

З січня 2003 р. на базі цієї системи формувалися щомісячні аналітичні огляди «Сьогодення українських бібліотек», які представлені на вебсторінці НБУВ [9, 10].

Для дослідження залучалися центральні та регіональні періодичні видання на традиційних і електронних носіях. Пошук матеріалів за тематикою здійснювався у процесі контент-моніторингу нових надходжень до газетного фонду НБУВ та Інтернет-ресурсів.

Для індексування матеріалів було створено класифікаційну схему на основі розділу «Бібліотечна справа. Бібліотекознавство» робочих таблиць класифікації НБУВ. Індексування здійснювалося за допомогою багатифасетної формули, для виведення якої використовувались робочі індекси рубрик класифікаційної схеми та спеціальних характеристик оцінки проблеми. У фасетну формулу для формального відображення проблеми, що досліджувалася, було введено шість фасетів. У подальшому для поглибленого відображення змісту публікацій додали додатковий тематичний фасет, і їх кількість зросла до семи. Перші чотири фасети формувались на основі рубрик розділів робочого класифікатора.

Перший фасет: Тип бібліотеки за значенням або призначенням.

Другий фасет: Назва бібліотеки.

Третій фасет: Проблеми бібліотечної справи

(ідентичний Розділові Ч73 робочих таблиць класифікації НБУВ).

Четвертий фасет: Розкриває зміст публікацій.

П'ятий фасет: Вказує на місцезнаходження бібліотек. Заповнюється індексами географічних назв.

Шостий фасет: Модальність. Передає ставлення автора публікації до описаної ним події чи факту. У фасетній формулі модальність має індекси позитивної, нейтральної, негативної оцінок. Заповнювався цей фасет з дотриманням деяких умовностей. Якщо фрагмент публікації широко представляє діяльність установи, де поруч з її беззаперечними досягненнями згадуються і суттєві недоліки, то модальність такої цитати умовно позначалась як нейтральна. Якщо ж у поданих матеріалах домінують негативні або позитивні факти, то у фасетній формулі вони мають відповідний індекс модальності.

Сьомий фасет: Ідентифікація першоджерел. Центральні видання подаються за індексом назви газети, регіональні – за індексом регіону (АРК або області, де видається конкретна газета).

На основі матеріалів контент-моніторингу газетних публікацій, включених до інформаційно-аналітичної системи «Імідж бібліотечної справи та бібліотек України в газетній періодиці», на сайті НБУВ публікувалися щомісячні аналітичні огляди: у 2003 р. – «Сьогодення українських бібліотек», упродовж 2004–2006 рр. – «Сьогодення наукових бібліотек України». З 2007 р. прес-моніторинг розширили технологічно завдяки включенню в процес дослідження електронних версій низки центральних та регіональних видань і, одночасно, звузили тематично до відслідкування іміджу та діяльності НБУВ. Інформаційно-аналітична система отримала відповідну назву «НБУВ у дзеркалі газетної періодики». До тематичного фасету додалися структурні підрозділи бібліотеки, сам фасет був розширений та адаптований до вирішення нових завдань. Вдалося технологічно поліпшити хронологічне сортування матеріалів системи. Крім того, до системи були включені всі записи публікацій, які стосувалися НБУВ протягом 2002–2006 рр., попередньо відібрані та переіндексовані за вимогами нового дослідження. Таким чином, БД системи містять описані публікації з періодичних видань центральної та обласної преси з 2002 р., що достатньо повно відображають в інформаційному плані всі напрями багатогранної роботи НБУВ, оцінки її діяльності та ролі в суспільстві. Загалом система «НБУВ у дзеркалі газетної періодики» на сьогоднішній день налічує 791 запис.

У 2008 р. БД системи нарівні з архівними примірниками періодики стали джерелом для, укладеного

до 90-річчя НАН України та НБУВ, бібліографічного покажчика «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2008)» [3].

Матеріали інформаційно-аналітичної системи використовувалися при проведенні цілої низки досліджень, що стосувалися особливостей висвітлення українською пресою бібліотечної тематики та іміджу НБУВ в ЗМІ за різні періоди [7, 8, 11].

З 2005 р. у НБУВ поступово почали впроваджувати нове програмне забезпечення – систему автоматизації бібліотек (САБ) ІРБІС-32. Вона була інтегрованим рішенням у галузі автоматизації традиційних бібліотечних технологій, зокрема, пов'язаних зі створенням, веденням та використанням електронного каталогу (ЕК) НБУВ. Проте після створення ЕК постала потреба у наданні користувачам автоматичного доступу до знайдених в ЕК документів, тобто виникла необхідність у створенні повнотекстових БД, яку САБ ІРБІС-32 забезпечити вже не могла. Тому в 2008 р. програмне забезпечення НБУВ довелося оновити: була впроваджена нова версія САБ – ІРБІС-64 [5], яка, на відміну від попередньої, забезпечувала можливість переходу від ЕК до повнотекстових БД [1].

Після оновлення програмного забезпечення НБУВ та впровадження САБ ІРБІС-64 у ФПУ створили нову повнотекстову БД «Преса про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського» (рисунок), яка представлена нещодавно широкому загалу в локальній мережі НБУВ.

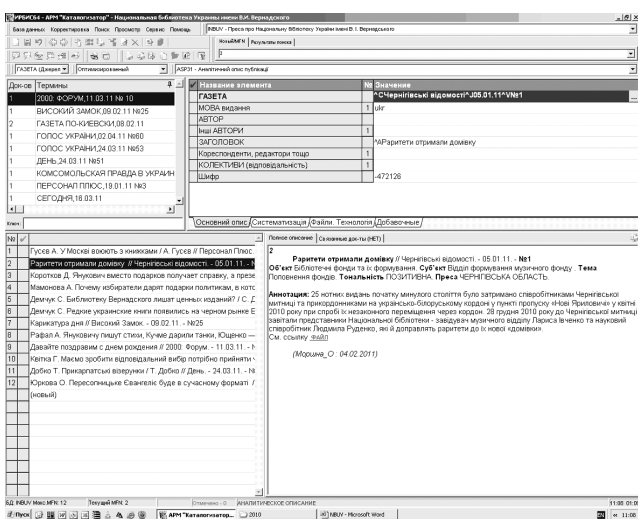

Рисунок. Інтерфейс БД «Преса про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського»

З огляду на потреби НБУВ, при створенні БД були сформульовані такі завдання:

- зберігання публікацій про НБУВ в електронному вигляді;

- зберігання докладного опису публікацій (метаданих) відповідно до міжнародних стандартів;
- забезпечення доступу до них через локальну мережу НБУВ у модулі «Читач»;
- можливість здійснити при необхідності онлайн-ову (Internet) публікацію відповідної інформації з БД.

Робота зі створення та впровадження БД проводилася спільно з відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ (ВПТЗКМ). Програмно-технологічне забезпечення БД, зокрема вибір та раціональне пристосування програмного забезпечення до специфіки різних об'єктів інформації, побудова інформаційної системи відповідно до поставлених завдань, технічний супровід та впровадження, виконала зав. відділу ВПТЗКМ К. В. Лобузін на основі матеріалів, наданих співробітниками ФПУ.

Запис у БД на певну публікацію створюється одразу після її появи у пресі, проте у подальшому він може коригуватися. Бібліографічний опис, як правило, здійснюється за самим виданням, de visu, або його електронною версією.

Мова інтерфейсу БД – українська, а бібліографічний опис документів у БД здійснюється мовою оригіналу публікації. Система забезпечує введення даних у межах одного кодового набору, який встановлюється за допомогою спеціальних параметрів налаштувань. Один кодовий набір дає змогу використовувати для введення даних одну мову. Проте в системі передбачені засоби, що дозволяють вводити і відображати символи, які не входять до вибраного кодового набору. Зокрема, при використанні кодового набору, який включає стандартну кирилицю чи латиницю, можна вводити діакритичні знаки європейських мов, грецькі літери та інші спеціальні символи. Також пропонується велика кількість сервісних засобів, які забезпечують зручність та наочність інтерфейсів користувачів, спрощують процес введення даних, унеможливають помилки та дублювання інформації. Зокрема, спеціальні екранні форми для введення даних роблять для користувача прозорою внутрішню структуру бібліографічних даних, тобто позбавляють його необхідності знати правильне застосування розділових знаків та цифрових міток полів і підполів.

Процес створення БД «Преса про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського» почався з розроблення структури робочого аркуша (РА) та узгодження обов'язкових рубрик. Типологія РА БД для введення даних максимально наближена до традиційної методики укладання бібліографічних описів.

При розробленні та створенні бібліографічної БД в

середовищі САБ ІРБІС-64 вдалося зберегти більшість можливостей інформаційно-аналітичної системи «НБУВ у дзеркалі газетної періодики» і навіть розширити завдяки можливості посилань на повний текст та електронну адресу публікації в Інтернеті. Принцип фасетної індексації публікацій забезпечує в новій БД поле «Рубрики» та відповідні підполя, що відповідають 3–7 фасетам системи. Записи з БД системи за попередні роки планується згодом конвертувати до БД в середовищі САБ ІРБІС-64.

РА для введення бібліографічних описів у БД є аналітичним, тобто він призначений для опису кожної окремої статті з періодичних видань. Проте в БД є також можливість створення бібліографічного опису періодичного видання загалом.

РА БД репрезентують перелік усіх елементів даних: дані бібліографічного опису, дані про зміст документа, додаткові точки доступу під час пошуку та ін. Дані представлені у вигляді полів, поділених, у свою чергу, на підполя. За основу формату представлення даних у БД прийнятий міжнародний комунікативний формат UNIMARC, зокрема, в галузі компонування бібліографічних даних у полях та підполях, а також у кодуванні інформації.

РА бібліографічного опису, у свою чергу, складається з 4 аркушів. Аркуш «Основний опис» містить такі поля: газета (назва, дата виходу, номер, сторінки, скорочення назви за ДСТУ, місто, примітка), мова видання, автор (прізвище, ініціали, розширення ініціалів, різночитання імені, місце роботи автора, функція), інші автори (прізвище, ініціали, розширення ініціалів, різночитання імені, місце роботи автора, функція), заголовок (назва, відомості до назви, відомості про відповідальність), кореспонденти, редактори (функція, прізвище, ініціали, розширення ініціалів, різночитання імені, місце роботи автора), відповідальність колективів (назва, підрозділ, країна, місто, аббревіатура, функція), шифр запису. Аркуш «Систематизація» складається з таких полів: анотація (текст публікації), рубрики (проблеми бібліотечної справи, тема, структурні підрозділи НБУВ, тональність, преса), географія (регіон), ключові слова. Аркуш «Файли. Технологія» містить поля для введення технічної інформації: файли (ім'я файла, URL (Internet-адреса), текст посилання), технологія (автоматична звірка на дублетність, автоматичне формування деяких полів), робочий аркуш. Аркуш «Додаткові» призначений для введення службової інформації адміністратора БД.

Відомості про виконавця (каталогізатора) формуються та виводяться в інформаційному вікні (формат каталожної картки) автоматично.

При введенні інформації автоматично здійснюється формально-логічний контроль даних і звірка на дублетність за сукупністю основних бібліографічних елементів для виключення повторного введення відомостей про документ, який вже присутній у БД. Додатковим засобом для введення інформації є довідкове меню, що складається із словників, які формуються з уже введених даних. Словниково-довідкове меню спрощує та прискорює набір однозначних термінів, даючи змогу замінити набір автоматичним вибором із словника-довідника, що потребує меншої кількості елементарних дій порівняно з прямим набором. Крім того, забезпечується уніфікація подання інформації, що є важливим чинником для правильного формування пошукових словників/рубрикаторів.

Система БД передбачає контекстну допомогу каталогізатору, тобто після виклику довідкової інформації у процесі введення даних у певне поле на екрані з'являється фрагмент інструкції, що належить до вказаного елемента даних.

Важливою особливістю БД є включення до бібліографічного опису прямого посилання на повний текст документа, яке автоматично формується в інформаційному вікні у вигляді активного посилання. Це дає змогу кінцевому користувачеві БД – читачеві – від перегляду знайденого в результаті бібліографічного пошуку матеріалу переходити до пов'язаних з ним повнотекстових версій документів і переглядати їх у форматі PDF.

З метою запобігання несанкціонованого використання інформації у БД використано технологію авторизованого доступу. У складі параметрів налаштувань, що визначають контекст роботи конкретного користувача, існує параметр, який дає змогу встановлювати рівень і права доступу користувачів до даних, зокрема, до певних записів, елементів та полів БД.

БД має широкий спектр пошукових засобів, що забезпечують швидкий (шляхом прямого доступу через словники) пошук документів за будь-якими елементами опису та їхнім поєднанням. Сценарій пошуку в БД можливий за необмеженою кількістю полів, за будь-якими елементами опису та їх комбінаціями, із застосуванням логіки «І», «Або» та «Фраза повністю», з можливостями визначення пошукових термінів, граматичної нормалізації слів української (російської) мови та застосування апарату урізань.

БД передбачає декілька видів пошуку:

- пошук за словником / рубрикатором;
- комплексний пошук;

- для «розумників»;
- послідовний пошук;
- пошук за зв'язками.

Пошук за словником / рубрикатором, що є основним видом пошуку в БД, можливий за такими параметрами: газета (джерело публікації), газета (загальний опис), дата виходу газети, мова видання, автор, назва публікації, ключові слова, місце видання, газети за певний рік, колективи, рубрика, об'єкт, суб'єкт, тема, преса, регіон, тональність, місце роботи автора, дата введення, тип документа. Комплексний пошук дає можливість комбінувати елементи словників/рубрикаторів з будь-якими іншими параметрами пошуку, тобто він поєднує в собі всі можливі види пошуку. У послідовному пошуку додано новий інтерфейсний елемент, який дає змогу уточнювати пошуковий запит шляхом вказування арифметичних специфікацій, а саме – уточнювати отриману інформацію у вигляді діапазону значень, вказуючи обмеження за роком видання чи датою введення в БД.

БД може використовуватися як джерело друку стандартних вихідних документів бібліотек, тобто каталожних карток для різних типів каталогів: алфавітного, топографічного, хронологічного тощо. Також існує можливість друку вихідних форм у вигляді таблиці, зокрема, бібліографічних списків. Відбір записів для отримання вихідних форм визначається задаванням інтервалу випусків газети або за результатами останнього пошуку.

Статистика в БД ведеться автоматично за двома параметрами: кількістю нових записів та редагуванням уже створених.

БД «Преса про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського», яка містить повнотекстові публікації у періодичних виданнях, що відображають різні напрями діяльності НБУВ, сприяє інформуванню наукової спільноти про історію та напрями діяльності Бібліотеки, створюючи її позитивний імідж.

Список використаних джерел

1. Бродовский А. И., Сбойчаков К. О. Новое поколение системы автоматизации библиотек ИРБИС – ИРБИС-64 : от электронного каталога к полнотекстовым базам данных [Электрон. ресурс] // Режим доступа : URL: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2004/disk/dok/179.pdf> – Загл. з екрана.
2. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН Ук-

раїни, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 1998. – 337 с.; Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К. : Наукова думка, 2003. – 357 с.; Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К., 2008. – 373 с.

3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2008) : бібліогр. покажч. / авт.-уклад. Н. Ф. Самохіна [та ін.] ; голова редкол. О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2008. – 344 с.

4. Преса про Бібліотеку [Електрон. ресурс] // Режим доступу : URL: <http://192.168.2.2/library/imidzh.html> – Загол. з екрана.

5. Система автоматизации библиотек ИРБИС64. Общее описание системы. – М.: ГПНТБ России, 2008. – 259 с.

6. Танатар Н. Загальні принципи побудови інформаційно-аналітичної системи «Імідж бібліотечної справи та бібліотек України в газетній періодиці» // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 223–234.

7. Танатар Н. В. Імідж Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у ЗМІ : контент-моніторинг традиційних та електронних джерел (2002–2007рр.) / Н. В. Танатар // Бібл. вісн. – 2009. – № 2. – С. 42–53.

8. Танатар Н. В. Особливості висвітлення українською пресою бібліотечної тематики : контент-аналіз газетних публікацій / Н. В. Танатар // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2005. – № 1. – С. 38–48.

9. Танатар Н. В., Федорчук А. Г., Моршина Н. О., Шижкіна В. Г., Третяк Т. І. Сьогодення українських бібліотек : прес-моніторинг газетних публікацій. Аналітичні огляди за 2003 р. [Електрон. ресурс] Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – 2003. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2003/preslib/> – Загол. з екрана.

10. Танатар Н. В., Федорчук А. Г., Моршина Н. О., Шижкіна В. Г., Третяк Т. І. Сьогодення наукових бібліотек України: прес-моніторинг газетних публікацій. Аналітичні огляди за 2004–2006 рр. [Електрон. ресурс] Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – 2004. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2004/preslib/> – Загол. з екрана.

11. Третяк Т. І., Федорчук А. Г. Особливості методики опрацювання газетних публікацій для формування бази даних інформаційно-аналітичної системи «Імідж бібліотечної справи та бібліотек України в газетній періодиці» / Т. І. Третяк, А. Г. Федорчук // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 288–298.